

Beekbeheer

Grote delen van het Nederlandse landschap hebben door stromend water hun vorm gekregen: drie grote rivieren voeren sedimenten en neerslag aan van een flink stuk Midden- en Westeuropa. Maar ons eigen zeeklimaat zorgt ook voor veel regen en een verdamping die daar gemiddeld bij achterblijft. Behalve door die grote rivieren – waarover we het in dit artikel verder niet hebben – worden vooral het oosten en het zuiden van ons land doorsneden door kleinere beekjes en riviertjes, die het plaatselijke neerslagoverschot afvoeren.

De kaart van Drenthe geeft daar een goed voorbeeld van: van het keileemplateau dat het grootste deel van deze provincie beslaat, stromen naar alle kanten beekjes af. Met de grote wateren – de rivieren en de zee – moest de mens zich terwille van zijn lijfsbehoud al vroeg bemoeien. Maar ook de kleinere watertjes zijn tijdens een ontwikkeling die vele eeuwen duurde, door de mens gevormd en vervormd. Zodra er ergens een gemeenschappelijk belang ontstond nam de plaatselijke of regionale gemeenschap maatregelen, al naar de aard van het belang. Dat betrof heel vaak bescherming tegen overstromingen: ook kleine rivieren als de Vecht en de Linge werden bedijkt. Maar ook werden grotere beken en riviertjes geschikt gemaakt voor een kleinschalige vrachtvaart, zoals bijv. de Schipbeek op de grens van Overijssel en Gelderland.

Naarmate de ontginning in de loop van de eeuwen voortschreed werden ook veel oorspronkelijke watertjes vergraven, verbreed en ontdaan van hun meanders. Ontginning betekende in ons lage land immers in veel gevallen ontwatering. Er ontstonden daarbij ook nieuwe beken: namen als Grift en Wetering herinneren aan het kunstmatig karakter van deze watertjes. Periodieke wateroverlast werd steeds meer onaanvaardbaar gevonden en dat leidde tot soms ingrijpende normalisatie- en kanalisatiewerken van beken en kleine rivieren. Dat gebeurde nog vrij recent, al is het niet goed meer voor te stellen dat gebieden in Drenthe, Twente en de Achterhoek nog tot na de oorlog geregeld te kampen hadden met wateroverlast. Een heel bijzondere vorm van menselijk ingrijpen in het stromende water deed zich voor op de Veluwe. We moeten daarvoor even een eind terug in de geschiedenis. De Veluwe is een voor onze begrippen vrij hoog en in elk geval omvangrijk heuvelgebied en het bevat een grote buffervoorraad aan grondwater. Natuurlijke beekjes waren er maar weinig en ze waren heel klein. Men heeft – te beginnen in de middeleeuwen en met een hoogtepunt in de 18e eeuw – die water-

voorraad aangeboord door het graven van kleine beekjes langs de randen. Vooral langs de oost- en de zuidrand van de Veluwe waren de hoogteverschillen groot genoeg om die kunstmatige beekjes watermolens te laten aandrijven. Dat waren in de 17e en 18e eeuw vooral papiermolens. De gegraven bronnen van die kunstmatige beekjes worden op de Veluwe sprengen genoemd.

De Veluwse sprengbeken hadden dus geen functie bij de waterafvoer, maar werden uitsluitend terwille van energiewinning aangelegd. Dat is uniek in een land waar het waterbeheer zo sterk gericht is op snelle afvoer.

In de achter ons liggende decennia traden weer andere ontwikkelingen op. Een daarvan, de watervervuiling, is dank zij de Wet oppervlaktewaterverontreiniging en de zuiveringschappen, aanvankelijk sterk teruggedrongen. De Grift, het gegraven riviertje tussen Apeldoorn en Heerde, dat de oost-veluwse sprengbeken opvangt, was ooit een open riool, maar is nu weer redelijk schoon en helder. Maar voor de lozing van riolen is de bodem-, en daarmee de waterverrijking door de mestoverload op de agrarische gronden in de plaats gekomen.

Een andere vorm van vervuiling, zo niet vergiftiging van water is de chemische bestrijding van water- en oeverplanten. Ik heb de indruk dat veel waterbeheerders, onder druk van het groeiend milieubesef, hier steeds minder hun toevlucht nemen.

De moderne landbouw heeft behoefte aan verlaging van het grondwaterpeil. Men bereikt dat onder meer door uitdiepen en verbreden van kleinere beekjes. Ik heb eens, alweer jaren geleden, voor de Gelderse Milieu Federatie zo'n „detail-ontwateringsplan” bekeken. Greppeltjes en kleine slootjes op perceelsscheidingen, met hier en daar een boom, een paar struiken, of een kronkel, vermoedelijk alles al eeuwen oud, moesten volgens het plan worden verbreed, uitgediept en rechtgetrokken. Het was duidelijk dat uitvoering van het plan een flinke aanslag betekende

op alle kleine toevalligheden, die zelfs een niet zo heel mooi landschap een beetje afwisseling geven. Zo'n ontwateringsplan moet ingegeven zijn door (te) hoge grondwaterstanden, denk je dan. Maar toen ik in een mooie, warme zomerweek in dat gebied rondliep, stonden overal om me heen de beregeningsinstallaties hun stralen rond te zwaaien.

Een laatste maar uit oogpunt van natuurbehoud heel belangrijk punt is het onderhoud van beken. Zoals uit het bovenstaande blijkt, hebben bijna alle kleinere stromende wateren hun natuurlijke karakter verloren. Wat kunstmatig is, moet onderhouden worden. Dat betekent maaien op de taluds en het ruimen van aanslibsel en soms waterplanten in de beek. Er komen steeds betere machines voor en die werken het gemakkelijkst in rechte, nette beken met vlakke schuine kanten onder een vaste helling. Zo worden beken waar mogelijk aangepast aan de eisen van het onderhoud. Een lot waaraan ook kleinschalige watertjes met nog veel natuurlijke elementen, steeds minder ontkomen.

Slib en plantenresten worden, als vanouds, op de oevers gedeponeerd. Maar de verrijking van het water versterkt de groei van waterplanten dus er komt meer organisch materiaal op de oevers terecht. Wordt dat niet afgevoerd dan treedt ook daar verrijking op, die zich manifesteert in ruigtegroei.

In het bovenstaande is met een aantal voorbeelden aangegeven hoe de menselijke bemoeienis met beken en rivieren steeds is toegenomen. Voor de grotere wateren is dat proces vrijwel voltooid. Wie de Brabantse, oost- en noordnederlandse stroompjes ziet, denkt aan kanalen en kan zich niet meer voorstellen dat dat ooit natuurlijke, kronkelende riviertjes waren. En hoewel ze best nog een interessante flora en fauna kunnen bevatten, hun opvallende kunstmatigheid maakt dat ze geen onderdeel van het landschap meer uitmaken. Er zijn wat uitzonderingen. Zo heeft de Slinge in het natuurmonument Bekendelle bij Winterswijk de vrijheid om zich als een riviertje te gedragen. Maar: versterkte ontwatering van het achterliggende Duitse gebied leidt tot sterkere schommelingen in de waterstanden en hogere afvoermaxima brengen sterkere aantasting van de oeverflora met zich mee door overstromingen en afzettingen. Ook een stukje Dinkel in het Lutterzand in Twente is een bekend voorbeeld van een natuurlijk, meanderend riviervloerje. Een groter gebied waar beek én beeklandschap voor verdere ingrepen gespaard zijn gebleven is het Drentse A-dal.

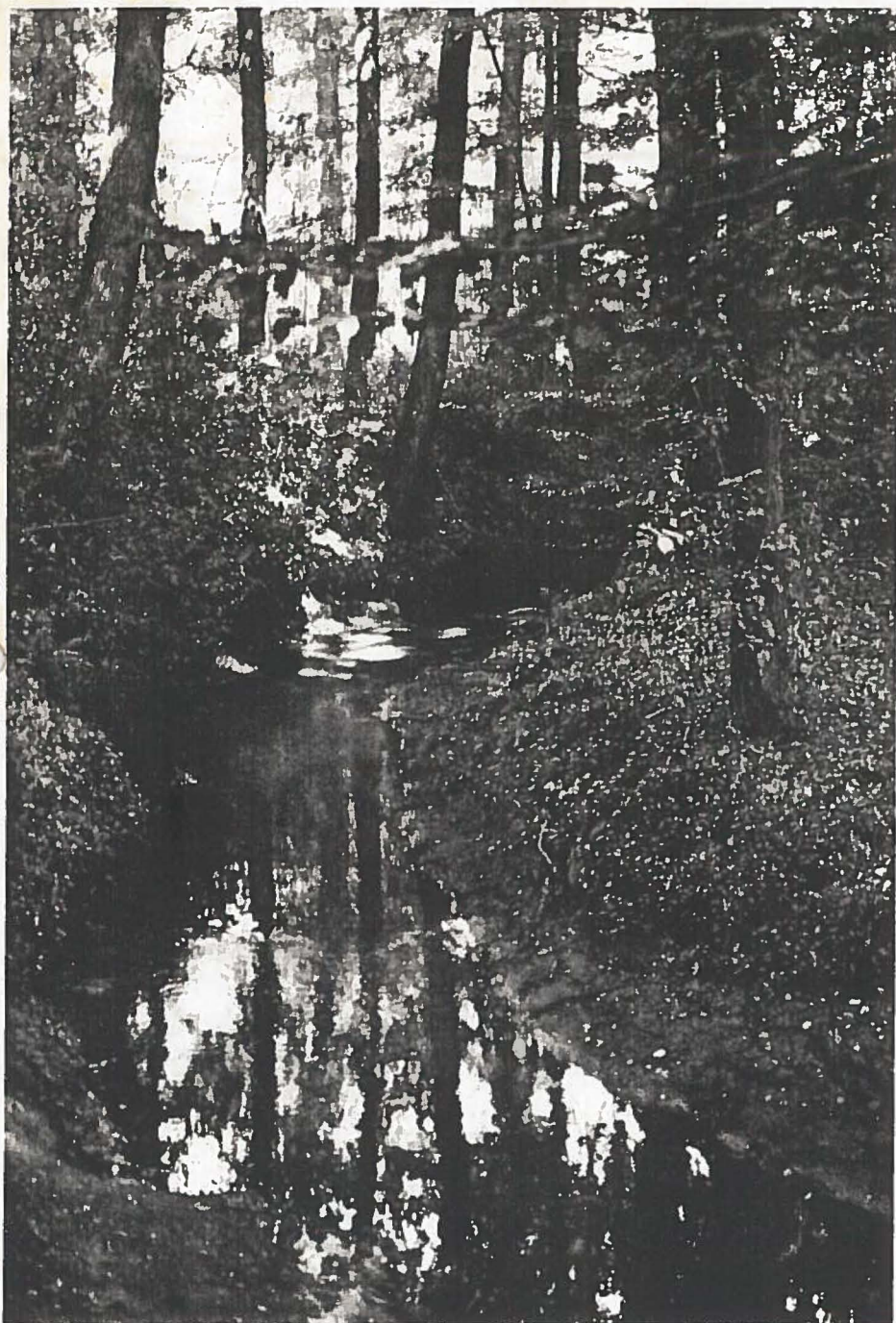

foto: Alfons Vaessen

Naast die grotere beken en riviertjes wemelt het in de zuidelijke en oostelijke zandgebieden van kleine tot heel kleine beekjes en stromende slootjes. Veel daarvan is „genormaliseerd” in ruilverkavelingen, maar elders herbergen ze nog, hoe klein ze ook zijn, vaak een rijke fauna en flora.

En juist deze kleine, lijnvormige elementen lijken mij nu het meest bedreigd te worden door de eisen van ontwatering en economisch onderhoud. Ook waar bijv. Natuurmonumenten met zorg een sprengenbeek in stand houdt, zoals op de Wolfhezer heide op de Zuid-Veluwe, kan ze het water niet vrijwaren van agrarische verrijking, die zich manifesteert in een voor dit milieu onnatuurlijke algengroei.

Dit is een voorbeeld van ontwikkelingen die

te meer zijn te betreuren omdat onze zandgronden van nature vaak voedselarm zijn. De beekjes hebben de flora en fauna van schrale gronden die daarbij hoort. Het mooist is dat te zien in de zgn. kwelgebieden, onder andere langs de oostrand van de Veluwe.

Daar treedt „diep” grondwater aan de oppervlakte en dat is, dank zij zijn lange weg door het Veluwe massief niet of nog maar weinig verrijkt door de geïntensiveerde landbouw. Een hele reeks plantesoorten, verbonden aan het kwelmilieu, kan zich in die gebieden nog steeds handhaven. Maar juist in deze gebieden is de wens om te komen tot versterkte ontwatering door middel van diepere, brede, gemakkelijk te onderhouden sloten zeer sterk.

Er zijn gelukkig wel voorzieningen en inspanningen om dit soort ontwikkelingen in

– uit natuurbeschermingsoogpunt – betere banen te leiden.

Zo zijn er de „Relatienotagebieden” waar eigenaren op basis van vrijwilligheid gesubsidieerd worden voor beperkingen in het agrarisch gebruik terwille van het natuurbehoud.

Er kunnen ook planologische beperkingen en beschermingen worden gelegd op waardevolle beken. Een Wageningse werkgroep adviseert over ecologisch verantwoord waterbeheer. Hier en daar wordt ook gepoogd gekanaliseerde beken, onder andere door geschikte beplanting, weer tot een wat natuurlijker onderdeel van het landschap te maken.

Tenslotte komt de vraag aan de orde wat een Vereniging voor Veldbiologie op dit gebied voor taak kan hebben. Voor de hand ligt, gezien het karakter van de KNNV, de studie. Veel afdelingen hebben grondig inventarisatiewerk gedaan aan onder andere beken. (Misschien neemt de hydrobiologie daarin een wat te bescheiden plaats in). Heel goed werkt het als in zulk soort onderzoeken mensen met verschillende mate van geïnteresseerdheid deelnemen.

Maar met de resultaten van studie en onderzoek kunnen soms concrete dingen worden gedaan. De KNNV-afdelingen kennen hun omgeving door en door en met die kennis kan bijv. bij gemeenten en waterschappen of terreinbeheerders worden getracht bedreigingen af te wenden.

Adres van de schrijver:

Schotakker 38,

8162 JE Epe

ecotravel naturreizen

Tropische bestemmingen staan op ons winterprogramma. Onze biologen laten u meegenieten van de oerwouden en bergen van:

**Costa Rica Guatemala Botswana
Kenia Ecuador Borneo**

We reizen in kleine groepen door Nationale Parken. Er zijn reizen voor senioren (hotels) en trektochten.

STICHTING ECOTRAVEL NATURREIZEN

Hertstraat 3,
6531 KL Nijmegen
telefoon: 080 - 568139